

Visitats-Spørgsmaalene 1740 for Flensborg Amt

Ved **H. F. Petersen.**

Den katolske Kirke er bleven betegnet som en Frelsesanstalt under Devisen »Udenfor Kirken er der ingen Frelse«. At den lutherske Kirke ingenlunde brød med denne Overlevering i Praksis, fremgaar især af Pietismens Forsøg paa at sikre sig de enkelte Menighedsmedlemmers Frelse. Den opstillede i Lære og Kirkelighed en Mængde Regler for den enkelte og for Samfundet, en Slags Frelsesapparat levendegjort af Missionssind.

Foran mig ligger den sønderjyske Biskop (Generalsuperintendent) Georg Johannes Conradis Visitatsprotokol fra 1740 for Flensborg Amt¹⁾ med ikke mindre end 286 Spørgsmaal (for Nemheds Skyld her betegnet med §); Generalsuperintendent Reuss indrettede sin Protokol ti Aar senere paa nøjagtig samme Maade.

De 286 Spørgsmaal (§) er inddelte i 12 Hovedgrupper, nemlig:

I. Om Tilstanden i Kirkerne og Skolerne	§§	1—142
II. Om Præsternes og Skolelærernes Beskaffenhed	§§	143—158
III. Om den særlige Sjælesorg (cura animarum)	§§	159—176
IV. Om Katekisationen og den øvrige Undervisning i Skolerne	§§	177—190
V. Om Fattigforsørgelsen	§§	191—202
VI. Om Kirke- og Skolebygningernes ydre Tilstand	§§	203—214
VII. Om Kirkeindtægternes Beskaffenhed og Forvaltning	§§	215—236
VIII. Om den kirkelige Over-Højhed (Von den Juribus Summi Imperantis in Ecclesiasticis)	§§	237—238
IX. Om hvorvidt de kongl. Forordninger i Kirke- og Skolesager overholdes	§§	239—240
X. Om eventuelle Fejl og Mangler i Kirke- og Skolesager	§§	241—242
XI. Særlige Spørgsmaal til Provsten	§§	243—253

¹⁾ Landsarkivet paa Gottorp Slot. Abt. 18, Nr. 45.

XII. Særlige Spørgsmaal til Juraterne (beedigede Lægmand, »Kirchgeschworene« og Ottemænd)	§§ 254—286
---	------------

I. Om Tilstanden i Kirkerne og Skolerne.

a. om Præsterne §§ 1—21

hvilke Kirker de betjener, Hovedsogn og Anneks, hvem er Patron, hvem der præsenterer og kalder dem; Præstens Navn, Fødselsdato og -sted, hvor han har studeret og hvor længe han har været i det nuværende Embede, og om han er valgt og hvorledes, især om paa Betingelser; hvem der har kaldet og ordineret Præsten, om han har faaet kongelig Stadfæstelse, om han kan forevise de originale Kalds- og Stadfæstelsesbreve, om han har aflagt den befalede Embedsed; om hvem der betaler Kaldelses-, Stadfæstelses-, Ordinations- og Introduktionsomkostningerne; endelig om Kirkesognets Udstrækning og Indbyggetal.

b. om Prædike- og Guds-Tjenesten §§ 22—37

hvor mange Prædikener holdes der Søn- og Helligdage, holdes der Ugedagsprædikener og paa hvilke Dage, i Fastetiden, over hvilke Tekster, paa Bods- og Bededagen, den regulære Guds-tjenestes Begyndelsestid, hvor længe prædikes²⁾ om Prædikenen efterfølges af den almindelige Kirkebøn, i hvilket Sprog der synges og prædikes, hvilke Forbønner og Taksigelser der foretages, om Patronen først skal give Tilladelse, inden disse og offentlige Bekendtgørelser offentliggøres, om og hvorledes Præsten fremkommer med Berigtigelser og Irettesættelser³⁾ hvilket Ritual bruges; synges (messes) eller læses Teksterne foran Alteret; om en Student uden særlig Tilladelse til at prædike faar Lov at benytte Prædikestolen?

c. om Menighedens Tilstand, §§ 38—52

er Kirkegængerne flittige til at besøge Gudstjenesterne, opfører de sig ordentligt og opmærksomt⁴⁾, tillades i Gudstjenestetiden Udskænkning af Brændevin og Øl samt taales Kortspil; findes der blandt Menighedsmedlemmerne saadanne, paa hvem man ser Kendetegn paa en sand Hjerteændring og en retskaffen Kristendom, findes anfægtede; findes Horer, Ægteskabsbrydere. Bandere, Spottere, saadanne, som lever i ondt Ægteskab eller forstokket uforsonlige, Separatister og andre Vild-

²⁾ Svar fra næsten alle 31 Sogne i Flensborg-Bredsted Provsti: en Time.

³⁾ Epanonthisin og Elerchum; Svar fra alle: moderate = med Maade.

⁴⁾ Et Sted svares: nogle sover, et andet Sted: nogle snakker, et tredie: hvis det varer for længe, snakkes der.

førte, saadanne, der tilhører fremmede Konfessioner, om sidstnævnte har Opholdstilladelse, om de forholder sig roligt eller laver Proselyter inden- og udenfor deres Hjem, om de taler ilde om vor Religion og Gudstjeneste; om og hvor ofte der holdes Visitats i Sognet og af hvem⁵⁾; hvad foretages under Visitatsen; om Provsten har tillagt Præsterne læge Medhjælpere?

d. om Daaben,

§§ 53—60

hvor mange Faddere; findes blandt dem saadanne, som endnu ikke tillades til Altergang eller tilhører en fremmed Religion; hvor længe efter Fødslen bæres Børnene til Daab; paa hvilke Dage døbes og af hvem, hjemme eller i Kirken⁶⁾, om der føres Daabsregister?

e. om Katekisationen og Konfirmationen

§§ 61—73

om, naar og hvor ofte Præsten katekiserer, efter hvilken Katekismus; indfinder alle sig og bliver de til Slutningen, om Forældrene flittigt sender deres Børn til Katekisation; hvor længe undervises til Konfirmation, konfirmeres ogsaa udygtige; konfirmeres privat og hvorledes; hvorledes foregaar Konfirmationen og af hvem; hvornaar og hvor snart gaar Konfirmerede til Alters, tillades ogsaa ukonfirmerede til Alters⁷⁾; bliver konfirmerede ved med at gaa til Katekisation?

f. om Skriftemaalet, Kirkeboden og Altergangen

§§ 74—87

om de, der gaar til Skrifte, forinden anmelder sig hos Præsten, hvornaar der skrifies og hos hvem⁸⁾; holdes forinden en Skrifte-tale, om de, der gaar til Skrifte, efter Skriftetalen og før Absolutionen, eksamineres; om der føres ordentligt Konfitentregister; hvor stort er Tallet over Skriftebørnene; afvises der nogle fra Skriftestolen; om de, der paa Grund af deres aabenbare Synder og offentlig givne Forargelse skal staa aabenbar Skrifte, stedes til Alterbordet uden kongelig Dispensation⁹⁾; føres Register over dem, der skal undergaa offentlig Pønitense; hvor ofte og paa hvilke Dage holdes Altergang, hvor mange Altergæster hver Gang; findes private Altergæster og hvorfor?

g. om Trolovelse og Vielse

§§ 88—96

om de, som vil indgaa Ægteskab, bliver offentlig for- eller tro-

⁵⁾ Svar: Aarligt af Amtmand, Provst, Amtsforvalter og Herredsfoged. Gennemgang af Kirkens Regnskab, Prædiken, Katekisation og Bilæggelse af smaa Stridigheder.

⁶⁾ Altid næstfølgende Søndag og aldrig udenfor Kirken.

⁷⁾ overalt svares benægtende.

⁸⁾ i Reglen i Præstegaarden om Lørdagen i Tiden Kl. 8—12.

⁹⁾ overalt svares benægtende.

lov¹⁰⁾; om Slægtsforholdet forinden nøje undersøges, hvorledes og af hvem foretages Troløvelsen, ordentlig Tillysning og hvor ofte, om Enker og Enkemænd vies, inden de har affundet sig med deres Børn; om udensogns vies uden foregaaende Undersøgelse af deres Forhold, om Vielser ogsaa finder Sted i Hjemmene uden kongelig Dispensation, føres Registre over Troløvede (desponsati) og Viede (Copulerede)?

h. om Begravelsen

§§ 97—102

hvem foretager den, og paa hvilke Dage begravnes? gaar det ordentligt og nøgternt til ved Begravelserne; om Begravelserne sinker Gudstjenesten¹¹⁾; er Ligprædikener almindelige og hvem holder dem, føres ordentligt Register?

i. om Skolerne i Byerne

§§ 103—118

hvor mange Skoler findes i Byen, hvem har Patronatet, hvor mange Lærere og Klasser, hvem kalder Lærerne, om Rektorerne og Konrektorerne stadfæstes af Kongen; hvor ofte og i hvis Nærværelse holdes Eksamen; om Lærerne har tilstrækkeligt Udkomme; hvorledes man i benægtende Fald skulde hjælpe dem; findes Stipendier og hvilke; af hvem bestyres de; findes Biskoler i Byen; hvem kalder deres Lærere og lønner dem; hvad undervises der i¹²⁾; om Børnene gaar flittigt i Skole?

k. om Skolerne paa Landet

§§ 119—131

findes en Skole for Sognet; ligger den saaledes, at alle Sognets Børn kan gaa derhen; hvem er Skolemester, Organist, Kantor, eller Degn; hvem kalder dem, er de eksaminerede og af hvem, har de aflagt Embedsed, faar de tilstrækkeligt Udkomme eller hvorledes kan de hjælpes; findes Biskoler i Sognet, hvor mange Elever i hver Skole, holdes ogsaa i Biskolerne Undervisning baade Vinter og Sommer, hvem kalder Biskolelærerne; hvem eksaminerer og ansætter dem; har de nødtørftigt Udkomme?

l. om Kantorer, Organister og Degne

§§ 132—136

hvilke findes, er de duelige og tilstrækkeligt lønnede, hvorledes kan eventuel Trang afhjælpes, kan Tjenesterne evt. slaas sammen?

m. om Jurater, Otte-Mændene etc.

§§ 137—142

hvilke Folk med Æreshverv findes¹³⁾ af hvem ansættes de, tages

¹⁰⁾ overalt svares bekræftende og om Søndagen inden Gudstjensten.

¹¹⁾ et Sted svares: af og til, naar Ligene ikke bringes kl. 8 præcis Søndag Morgen.

¹²⁾ et Sted svares: i Stavning, Læsning, Bøn og Katekisation.

¹³⁾ overalt svares: kongelige.

de i Ed, om Juraterne er duelige, samvittighedsfulde og paa-lidelige?

II. Om Præsternes og Skolelærernes Beskaffenhed

§§ 143—158

forkynder Præsten sund Lære, bruger han ved Prædiken og Katekisationen flittigt Biblen og tilholder han Menigheden til at gøre det samme, bekæmper han i sine Prædikener Vildfarelser og Bøger, hvilke; kommer han sammen med Nabopræsterne til fælles Bøn og Opvækkelse; lever han evt. ikke blot udvortes fredeligt sammen med sin Kollega, men i Sindens sande Overensstemmelse til egen og Menighedens Opbyggelse; passer Kollegaen sit Embede tro og opbyggeligt baade med Hensyn til Lære og Vandel; hvad godt og ondt ved Præsterne om Nabopræsterne¹⁴); om Lærerne i By og paa Land er duelige, tro og flittige, lever fredeligt sammen med sine Kolleger; deres Vandel i og udenfor deres Hjem og Skole; giver de andre et godt Eksempel, er de i deres Ægteskab og overfor Børnene ordentlige og uden Forargelse; rejser de bort uden Præstens (resp. Provstens) Tilladelse og forsømmer Skolen derved¹⁵); viser de deres Præst Ærbødighed og Lydighed?

III. Om den særlige Sjælesorg

§§ 159—176

holder Præsten et vaagent Øje med halsstarrige og frække Syndere; søger han at vinde dem med Visdom, Kærlighed og Alvor; melder han dem rettidig til Konsistoriet ved fortsat Opsætsighed; hvad han ellers foretager sig overfor dem, som ikke følger sig hans offentlige og særlige Paamindelser; besøger han de Syge ud over den Tid, hvor de begærer Altergang; har han Vogn eller Heste dertil eller stiller Menigheden Befordring¹⁶); tilkalder de Syge Præsten rettidig; er Præsten villig til at tale med Folk om deres Sjæleanliggender; er han flittig til Husbesøg¹⁷); hvad han foretager sig ved den Lejlighed; opsøger han især tungsindige og anfægtede¹⁸); henleder han, naar Lejlighed gives, Samtalen paa guddommelige og opbyggelige Ting; taler han uden Sky med Skriftebørnene efter deres ham bekendte Sindstilstand; gør han Forskel paa omvendte og uomvendte ved Embedshandlinger; prøver han paa at fremme dem, der er begyndt paa en aktiv Kristendom, i deres Vækst; hvordan tager

¹⁴) alle svarer: kun godt (Nichts als gutes).

¹⁵) overalt svares benægtende.

¹⁶) i Reglen svares: til Altergang stilles Befordring, ellers ikke.

¹⁷) i Reglen svares: af og til; en svarer: saa ofte det lader sig gøre; undertiden: Folk er næsten aldrig hjemme.

¹⁸) overalt svares: forefindes ikke.

han sig af Separatister og fremmede Religionstilhængere; behandler han dem ogsaa fra Prædikestolen?

IV. Om Katekisationen og den øvrige Undervisning i Skolerne

§§ 177—190

hvilke Forfattere læses i Skolerne; hvilken Metode anvender Lærerne; er Klasserne adskilte; gives der en forsvarlig Kristendomsundervisning; hvad undervises der i i hver Klasse; drives Katekisation flittigt og dueligt i Landskolerne; visiterer og katekiserer Præsten flittigt deri; lader Præsten Lærerne i sin Nærværelse katekisere for at lære deres Metode at kende; hjælper han dem, som mangler en god Metode, i sit Hjem med at forstaa Katekismen og undervise metodisk deri og er Lærerne villige til at tage imod Anvisning; holdes Børnene flittigt til Skole; holdes Sommer- og Vinter-Skole; findes særlige uvorne Børn?

V. Om Fattigforsørgelsen

§§ 191—202

findes Fattighuse og Hospitaler; hvem har oprettet dem og hvem forvalter dem; hvilke Slags Fattige plejes i Fattighusene; hvor mange findes i hvert Fattighus; hvorledes er Forplejningen og Fattighusets Bygning; ledes de Fattige hen til Gudfrygtighed; besøges Fattighusene af Præsten; hvad foretager han derved; hvorledes hjælpes de Fattige i Landsognene; findes her indfødte eller omløbende Tiggere?

VI. Om Kirke- og Skolebygningernes ydre Tilstand

§§ 203—214

trænger Kirkebygningen til Istandsættelse; af hvem og ved hvilke Midler skal en saadan foretages; hvem har Tilsyn; hvem skal istandsætte Præstegaard og Skolehus; hvad tager Patronen sig af; i hvilken Tilstand befinder Præstegaarden og Skolehuset sig; er der tilstrækkelig Plads i Præstegaarden; findes en Inventarfortegnelse; er Kirkegaarden omgivet af en Mur eller et Gærde; holdes Kirken og Kirkegaarden rene; hvem skal tage sig deraf og af Mangler ved Bygningerne?

VII. Om Kirkeindtægternes Beskaffenhed og Forvaltning

§§ 215—236

findes der Kirkejord, en Inventarfortegnelse og hvor; er Kirkejorden bortforpagtet; har man frataget Kirken Land eller Gods og hvorledes kan dette skaffes tilbage; findes Kirkeblokke til indsamlede Penge; hvem bestyrer dem; findes Kirkekapitaler og hvilke; er de udlaante eller forsvundne; hvor opbevares de

Kirkepenge, som ikke er udlaante mod Rente; hvor er de faste Kapitaler protokollerede og hvor opbevares Dokumenterne sikkert; har Kirken andre Indtægter og hvilke; fører den Proces og med hvem; findes Hypoteker; hvor ofte aflægges Kirkeregnskab og af hvem; findes der Mangler i Regnskabsføringen og Bøger og Inventar ved Kirken?

VIII. Om den kirkelige Over-Højhed

§§ 237—238

om Patronen eller andre har foretaget sig noget imod Kongens øverste kirkelige Myndighed¹⁹⁾?

IX. Om hvorvidt de kongl. Forordninger i Kirke- og Skolesager overholdes

§§ 239—240

især vedrørende Gudstjenesten?

X. Om eventuelle Fejl og Mangler i Kirke- og Skolesager

§§ 241—242

kan Præsten angive saadanne og hvorledes de afhjælpes?

XI. Særlige Spørgsmaal til Provsten

§§ 243—253

hvilke Kirker og Præster findes under hans Tilsyn; hvorledes Provstiets Indbyggere forholder sig i Lære og Liv; om Provsten har indsat Medhjælpere eller Mellemmænd; hvor ofte holdes Visitats og hvorledes, findes en Medvisitorator; indsender Provsten hver Gang en Beretning til Kongen; i hvilken Tilstand befinder sig Provstiets Hospitaler, Fattighuse, Fattigforsorgen; findes indenfor Provstiet Ensartethed med Hensyn til Katekismus, Salmebog og Liturgi; hvilke Mangler forefandtes ved Visitaserne og hvilke Hindringer for Kristendommen; hvorledes kan saadanne efter Provstens Mening afhjælpes?

XII. Særlige Spørgsmaal til Juraterne

§§ 254—286

hvor mange Jurater findes i Sognet og hvad hedder de; er de edsvorne og af hvem; betaler de for Edfæstningen; hvad er deres Virksomhed; af hvem er de kaldede; Tiden for deres Hverv²⁰⁾, prædiker Præsten flittigt, hører Præsterne hinandens Prædiken, rejser Præsten ofte bort, driver han Haandtering, Forpagtning andensteds, forliges han med Kollega; bringer han Splid i Menigheden eller paa Prædikestolen; er han tjenstvillig

¹⁹⁾ Saakaldt Jura Regis Episcopalia.

²⁰⁾ som Regel svares: Jurater paa 3 Aar, Ottemænd paa Livstid.

i Embedet, besøger han flittigt syge og døende, katekiserer han flittigt og hvor ofte i Kirken og visiterer han Skolerne, afviser han Folk fra Skrifte, er han i Hjem og Omgang et godt Eksempel, passer han godt paa Præstegaardens og Kirkens Gods, er han flittig til Husbesøg og til at tale om aandelige Ting; gaar han ofte til Gilde, danser, kegler og spiller han Kort; vil han indføre Nyt med Hensyn til Offer; er Lærerne flittige til at undervise Ungdommen, giver de den og Menigheden et godt Eksempel i deres Liv og Vandel; gaar de gerne til Kros, forliges de med Hustruerne og Menigheden, og tilsidst: kan ellers anføres noget til Forbedring af Kirke- og Skolevæsenet?